

formation of personal qualities of children of primary school age, formation of socially acceptable skills acquired by children under the guidance of the teacher. Given the special relationship of teachers with children of primary school age, namely imitation of adult behavior, the desire to demonstrate the actions approved by the teacher, we pay attention to the personal characteristics of teachers, their psychological health.

In our article we try to prove that the personality of the teacher has an impact on the formation of the child's personality, which can be observed in the qualities of the personality of students who will most often be found in this class and correspond to the main personality traits of the teacher of this class.

We believe that given the large amount of time that children spend with their teacher during the period of active formation of their personality, the main object to follow the behavior and nature of communication is the teacher.

Key words: *primary school teacher, primary school pupil, emotional state, emotional climate.*

УДК 378

Валентина Швиденко

Заступник директора з виховної роботи

Першої міської гімназії м. Черкас

ORCID ID 0000-0002-3207-4384

DOI 10.24139/2312-5993/2020.08/391-398

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СИСТЕМИ ВИХОВНОЇ РОБОТИ У ВІТЧИЗНЯНОМУ НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ

У статті проаналізовано праці видатних вітчизняних науковців. Висвітлено їх погляди на систему виховної роботи. Розкрито процес формування виховного впливу колективу на особистість, взаємозв'язок виховання і вивчення особистості дитини, колективу та особистості, навчання і виховання. Доведено, що естетичне виховання як неперервний процес має здійснюватися передусім у діяльності, у різнобічній соціальній творчості. Окреслено сутність виховного процесу як сходження особистості до морально-духовних цінностей, теоретичні підходи до проблеми готовності майбутніх учителів початкової школи до творчої навчально-виховної діяльності.

Ключові слова: *виховна робота, педагог, школа, діти, колектив, освітній процес.*

Постановка проблеми. У даний час у нашій країні актуалізується проблема виховання підростаючого покоління. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року підкреслює важливість виховання як цілеспрямованого впливу на дітей. Стратегічні установки держави націлюють педагогічну науку і практику на відновлення виховання як специфічного напрямку роботи з дітьми, на оновлення виховного процесу в різних соціальних інститутах, і, перш за все, в закладах освіти (Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, 2017).

Аналіз актуальних досліджень. У межах наукового дискурсу зацентровано на працях відомих українських дослідників, які зосередили увагу на актуальних теоретичних питаннях освіти і виховання (І. Бех, А. Бойко, Г. Ващенко, С. Гончаренко, І. Зязюн, А. Макаренко О. Матвієнко, Н. Скотна О. Сухомлинська, В. Сухомлинський, К. Ушинський, Л. Хомич, М. Чепіль та ін.).

Мета статті полягає у висвітленні поглядів вітчизняних учених щодо теоретичних основ системи виховної роботи.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети використано такі методи дослідження: теоретичні (аналіз філософської, педагогічної, психологічної літератури), що дає змогу обґрунтувати вихідні положення дослідження; термінологічний аналіз, на основі якого здійснено уточнення сутності ключових понять дослідження.

Виклад основного матеріалу. Теоретичні і практичні аспекти проблеми виховання розглядав В. Сухомлинський у своїх творах «Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості», «Духовний світ школяра», «Методика виховання колективу», у яких досліджено комплекс проблем, пов'язаних із центральною ідеєю виховання – ідеєю всебічного розвитку особистості. Висвітлено теоретичні та практичні проблеми розумового виховання; формування переконаності, світоглядної стійкості; моральності; любові до Батьківщини, патріотичної відданості; виховання мужності; виховання колективізму; проблеми трудового, естетичного, фізичного виховання. Досліджено шляхи й методи формування духовного світу школярів, принципи виховання шкільного колективу. Розкрито процес формування виховного впливу колективу на особистість: процес соціалізації, спілкування в колективі; духовне і трудове життя колективу (Сухомлинський, 1976).

Великого значення розробці цілей виховання надавав А. Макаренко. Для кожної епохи і для кожного покоління, вважав А. Макаренко, мета виховання повинна визначатися діалектично, тобто її потрібно знаходити у вимогах суспільства в даний час. Науковець у своїх доробках визначив цілі виховання, виконав завдання формування людини-борця, патріота, трудівника, колективіста з високим почуттям соціальної відповідальності й дисципліни. Обґрунтував взаємозв'язок виховання і вивчення особистості дитини, колективу та особистості, навчання і виховання; показав співвідношення педагогіки з іншими науками, розкрив шляхи узгодження шкільного, сімейного і позашкільного виховання (Макаренко, 1972).

На думку К. Ушинського, метою і ідеалом виховання можна назвати «розвиток характеру, спосіб мислення, виховання справжнього джентльмена

або леді». Він у своїх працях торкався питань виховання та навчання дітей у сім'ї, що не втратили свого значення й дотепер (Ушинський, 1974).

С. Гончаренко у своїй статті «Гуманізація освіти – запорука виховання творчої та духовно багатой особистості» проаналізував реалізацію принципу гуманізації освіти – його вплив на формування творчої і духовно багатой особистості. Описав пропозиції вдосконалення навчально-виховного процесу в школі, закладах професійної освіти на основі його гуманізації. Наголошував на тому, що раніше ефективність виховної роботи школи оцінювалася передусім за тим, наскільки вдалося передати дітям знання, уміння, духовні цінності, тому що їх готували до життя в суспільстві. Нині справа виглядає по-іншому, сьогоднішнім дітям доведеться жити у світі, який дуже сильно відрізнятиметься від того, у якому живемо ми. Тому виховну роботу слід оцінювати не лише за тим, як удається передати дітям знання й переконання, але й за тим, чи підготовлені вони діяти самостійно і приймати правильні за нормами нашого демократичного суспільства рішення (Гончаренко, 2005).

У своїй статті «Естетичне виховання – важливіший із складників загальнодержавної культурної політики» академік І. Зязюн наголошує, що єдність естетичного й морального виховання, а також виховання громадянського і політичного, гармонія Істини, Добра та Краси є не лише очікуваним результатом, але й передумовою ефективного естетичного виховання. Естетичне виховання як неперервний процес має здійснюватися передусім у діяльності, у різнобічній соціальній творчості. Необхідно не лише навчити кожну людину естетично-почуттєво реагувати на оточуючий світ, але й збудити потребу в його перетворенні без нанесення йому екологічної шкоди, згідно з естетичними нормами й ідеалами; постійно прагнути до високої професійної майстерності, творчості, органічно поєднувати духовну і фізичну досконалість (Зязюн, 1994).

Г. Ващенко у своїх працях зазначав, що основною проблемою всякої педагогічної системи є виховний ідеал як мета виховання. Від того, як розв'язується ця проблема, залежить розв'язування таких проблем, як система освіти й виховання, зміст і методи навчання тощо. Учений дослідив і порівняв такі виховні ідеали: християнський, загальноєвропейський, український національний, націонал-соціалістичний і більшовицький. У своїх дослідженнях він висловив багато вартих уваги педагогічних ідей, що є нині запитаними в українському суспільстві (Ващенко, 1994).

У своєму доробку «Виховання як соціальний процес: особливості сучасних трансформаційних змін» О. Сухомлинська наголошує, що виховання – складна, нелінійна й багато в чому не визначена імовірна

система, що відповідно вимагає багатоаспектного й багатовимірного підходу до її аналізу і проектування. Виявлення, визначення і кваліфікація сутності кожної складової цієї системи, її місця в організації всього педагогічного процесу є надзвичайно складними завданнями, які не можна розв'язати, власне, педагогічними засобами. Теорія і практика виховання постійно стикаються з проблемою співвідношення реальності («буття») з виховними завданнями, з виховними ідеалами, устремліннями. Зазначає, що виховний процес тісно пов'язаний зі станом суспільства, він спирається на реальність, рівень освіченості, умови, у яких живуть суспільство й конкретна дитина (Сухомлинська, 2004).

І. Бех у підручнику «Виховання особистості» окреслює ідеологію, технологічні засади, волю особистісно орієнтованого виховання. Розкриває сутність виховного процесу як сходження особистості до морально-духовних цінностей, особливу увагу приділено принципам втілення у виховний процес гуманістично спрямованої міжособистісної взаємодії педагога та вихованців (Бех, 2008).

Ураховуючи те, що на сучасному етапі розвитку для цивілізації характерний динамізм, нарощування її культурного потенціалу, посилення соціальної ролі особистості, інтелектуалізація праці – необхідні принципово нові вимоги до виховання особистості дитини в сім'ї, у своїй статті «Теоретичні засади виховання в сучасній родині» Л. Хомич розкриває теоретичні основи виховання дітей у сучасній сім'ї, аналізує труднощі виконання її виховної функції, визначає основи організації виховання в родині (Хомич, 2009).

О. Матвієнко у своїх працях розглядає та аналізує теоретичні підходи до проблеми готовності майбутніх учителів початкової школи до творчої навчально-виховної діяльності. Вона наголошує, що важливим у формуванні готовності майбутніх учителів до творчої навчально-виховної діяльності є переосмислення нагуманістичних і культурологічних засадах самої сутності процесу виховання, його мети і змісту. Створення високоефективної системи професійної підготовки майбутнього вчителя до творчої навчально-виховної діяльності є однією з центральних проблем у цілісній системі формування та розвитку професійної компетентності вчителя. Її актуальність зумовлена необхідністю розв'язання суперечностей між новими вимогами щодо педагогічної діяльності, самого вчителя як цілісної особистості, суб'єкта освітнього процесу, здатного до професійно-особистісного самовизначення й саморозвитку в культурі, конструюванні та здійсненні гуманістично-спрямованих педагогічних систем і технологій,

та реальним рівнем професійної компетентності вчителя, його готовності розв'язувати завдання сучасної школи (Матвієнко, 2012).

На базі історичного аналізу і сучасних досягнень науки А. Бойко обґрунтовує особистісно-соціальну концепцію виховання. Вона трактує виховання як спеціально організований процес взаємодії «дитина – її самоактивність – соціальне середовище». Авторка наголошує на тому, що розвиток особистості відбувається через її суб'єктивний світ, що цілісна особистість виникає не із зовнішньої, а із внутрішньої доцільності. Зріла особистість є функціонально автономною, з усвідомленою, мотивованою поведінкою, має широкі межі «Я», здорове почуття реальності й потреби самовдосконалення. Тому особистість – водночас і реальне, і потенційне. В основі виховання особистості відкрита, об'єктивно й закономірно взаємодіюча система: «людина – її самоактивність – соціальне середовище». Авторка зазначає, що у процесі виховання педагог мусить орієнтуватися на особистісні цінності, національні вартості, загальнолюдські надбання (Бойко, 2013).

М. Чепіль доводить, що формування патріотизму в дітей було пріоритетним завданням виховної діяльності українських педагогів. Вона аналізує у своїх працях роль учителя у вихованні національно свідомих громадян, патріотів рідної землі, пріоритетні напрями виховної роботи українських педагогів Галичини міжвоєнного періоду; розкриває їхню всебічну діяльність у відновленні духовного життя нації, відродженні культурної спадщини свого народу, у зміцненні статусу рідної мови як повноцінного засобу спілкування (Чепіль, 2016).

Найбільш використовувані, дієві підходи до організації виховної роботи в сучасній школі з урахуванням досягнень педагогічної науки і передового освітянського досвіду розглядають у навчальному посібнику «Методика організації виховної роботи в сучасній школі» Л. Кондрашова, О. Лаврентьева, Н. Зеленкова. Матеріал посібника представлений за розділами, які дозволяють розглянути всі основні напрями виховної діяльності класного керівника, ґрунтовно здійснити аналіз перспектив виховної роботи (Кондрашова та ін., 2008).

Дослідженню процесів розвитку і функціонування особистості в розколотій цивілізації, становленню її світогляду під впливом виховання та освіти розглядає у своїх працях Н. Скотна. Висвітлює важливі загальнотеоретичні і прикладні проблеми розвитку та загибелі цивілізацій як природного історичного процесу, що відіграє важливу методологічну роль у пізнанні й розумінні не лише історії, а і процесів становлення культур, систем виховання та освіти (Скотна, 2005).

Т. Кравченко в дисертаційній роботі здійснено аналіз філософської, соціологічної, психологічної, соціально-педагогічної, педагогічної літератури, розкрито наукові погляди на зміст соціалізації. Виявлено логіку взаємозв'язку соціалізації і виховання. Досліджено особливості соціального становлення молодших школярів, підлітків і старшокласників. Охарактеризовано роль сім'ї і школи в соціалізації дітей шкільного віку, окреслено сутність взаємодії сім'ї і школи як педагогічного феномена. Визначена сутність, структурні компоненти, критерії, показники й виявлено рівні соціалізації дітей молодшого шкільного, підліткового і старшого шкільного віку, типи взаємодії сім'ї і школи. Розроблено змістове й методичне забезпечення підвищення рівнів соціалізації школярів у взаємодії сім'ї і школи (Кравченко, 2010).

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, відомі українські вчені, пізнаючи проблеми виховної роботи, наполягають на важливості якісної педагогічної освіти в нашій країні, що є необхідною умовою сталого демократичного розвитку суспільства, гуманізації суспільно-економічних відносин, формування сучасних життєвих орієнтирів особистості.

ЛІТЕРАТУРА

- Бех, І. Д. (2008). *Виховання особистості: підручник для студ. вузів*. К.: Либідь (Bekh, I. D. (2008). *Education of personality: a textbook for students of the universities*. K.: Lybid).
- Бойко, А. (2013). Концептуальні основи особистісно-соціального виховання. *Педагогічні науки*, 3 (59), 5-15 (Boiko, A. (2013). Conceptual foundations of personal and social education. *Pedagogical sciences*, 3 (59), 5-15).
- Ващенко, Г. (1994). *Виховний ідеал: підруч. для педагогів, виховників, молоді і батьків*. Т. 1. Полтава: Полтав. вісн. (Vashchenko, H. (1994). *Educational ideal: textbook. for teachers, educators, youth and parents*. Vol. 1. Poltava: Poltava Journal).
- Гончаренко, С. У. (2005). Гуманізація освіти – запорука виховання творчої та духовно багаті особистості. *Дидактика проф. школи*, Вип. 3, 19-23 (Honcharenko, S. U. (2005). The humanization of education – the key to educating creative and spiritually rich personality. *Didactics of prof. schools*, Vol. 3, 19-23).
- Зязюн, І. А. (1994). Естетичне виховання – важливіший із складників загальнодержавної культурної політики. *Рідна школа*, 1, 2-8 (Ziazun, I. A. (1994). Aesthetic education – the most important component of national cultural policy. *Native school*, 1, 2-8).
- Кондрашова, Л. В., Лаврентьева, О. О., Зеленкова, Н. І. (2008). *Методика організації виховної роботи в сучасній школі*. Кривий Ріг: КДПУ (Kondrashova, L. V., Lavrentieva, O. O., Zelenkova, N. I. (2008). *Methods of organizing educational work in a modern school*. Kryvyi Rih: KSPU).
- Кравченко, Т. В. (2010). *Теоретико-методичні засади соціалізації дітей шкільного віку у взаємодії сім'ї і школи* (автореф. дис. ... докт. пед. наук 13.00.07). Київ (Kravchenko, T. V. (2010). *Theoretical and methodological principles of socialization of school-age children in the interaction of family and school* (DSc thesis abstract). Kyiv).
- Макаренко, А. (1972). *Книга для батьків (українською)*. Київ: Радянська школа (Makarenko, A. (1972). *A book for parents (in Ukrainian)*. Kyiv: Soviet school).
- Матвієнко, О. (2012). Готовність майбутнього вчителя початкової школи до творчої навчально-виховної діяльності. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*, 6 (1),

- 238-244 (Matviienko, O. (2012). Readiness of the future primary school teacher for creative educational activities. *Problems of modern teacher training*, 6 (1), 238-244).
- Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року (*National strategy for the development of education in Ukraine until 2021*) (2017). Режим доступу: http://oneu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/11/nsro_1221.pdf.
- Скотна, Н. В. (2005). *Особа в розколотій цивілізації: світогляд, проблеми освіти і виховання* (дис. ... д-ра філос. наук: 09.00.10). Київ (Skotna, N. V. (2005). *The person in a divided civilization: worldview, problems of education and upbringing* (PhD thesis). Kyiv).
- Сухомлинський, В. О. (1976) *Вибрані твори. В 5 т. Том 1. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості. Духовний світ школяра. Методика виховання колективу*. К.: Радянська школа (Sukhomlynskyi, V. O. (1976). *Selected works. In 5 vols. Vol. 1. Problems of education of a comprehensively developed personality. The spiritual world of the student. Methods of educating the team*. K.: Soviet school).
- Сухомлинська, О. (2004). Виховання як соціальний процес: особливості сучасних трансформаційних змін. *Шлях освіти*, 2, 2-6 (Sukhomlinska, O. (2004). Education as a social process: features of modern transformational changes. *The path of education*, 2, 2-6).
- Ушинський, К. Д. (1974). *Про сімейне виховання*. К.: Радянська школа (Ushynskyi, K. D. (1974). *On family upbringing*. K.: Soviet school).
- Хомич, Л. (2009). Теоретичні засади виховання в сучасній родині. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*, Вип. 1, 29-37 (Khomych, L. (2009). Theoretical principles of education in the modern family. *Adult education: theory, experience, prospects*, Issue 1, 29-37).
- Чепіль, М. (2016). Зміст виховної діяльності українських педагогів Галичини (кінець XIX – початок XX ст.). *Людинознавчі студії. Педагогіка*, Вип. 3, 244-254 (Chepil, M. (2016). The content of educational activities of Ukrainian teachers in Galicia (late 19th – early 20th century). *Anthropological studies. Pedagogy*, Issue 3, 244-254).

РЕЗЮМЕ

Швыденко Валентина. Теоретические основы системы воспитательной работы в отечественном научном дискурсе.

В статье проанализированы труды выдающихся отечественных ученых. Освещены их взгляды на систему воспитательной работы. Раскрыт процесс формирования воспитательного воздействия коллектива на личность, взаимосвязь воспитания и изучения личности ребенка, коллектива и личности, обучения и воспитания. Доказано, что эстетическое воспитание как непрерывный процесс должен осуществляться прежде всего в деятельности, в разностороннем социальном творчестве. Освещены сущность воспитательного процесса как восхождение личности к морально-духовным ценностям, теоретические подходы к проблеме готовности будущих учителей начальной школы к творческой воспитательной деятельности.

Ключевые слова: воспитательная работа, педагог, школа, дети, коллектив, образовательный процесс.

SUMMARY

Shvydenko Valentyna. Theoretical fundamentals of the system of educational work in Ukrainian scientific discourse.

The article analyzes the studies of famous researchers, their views on the system of educational work. The process of formation of educational influence of collective on the person, interrelation of education and studying of the child, collective and the person,

training and education are revealed. It is proved that aesthetic education as continuous process should be carried out first of all in activity, in various social creativity, essence of educational process as ascent of the person to morality, spiritual values, theoretical approaches to the problem of readiness of future primary school teachers for creative educational activities.

Currently in our country the problem of educating the younger generation is relevant. The strategic attitudes of the state aim at pedagogical science and practice to restore education as a specific area of work with children, to update the educational process in various social institutions, and in education institutions.

Famous Ukrainian scientists, learning about the problems of educational work, insist on the importance of quality pedagogical education in our country, which is a necessary condition for sustainable democratic development of society, humanization of socio-economic relations, formation of modern life guidelines.

Education is a complex, nonlinear and largely undefined probability system, which accordingly requires a multifaceted and multidimensional approach to its analysis and design. Identifying, defining and qualifying the essence of each component of this system, its place in the organization of the entire pedagogical process are extremely complex tasks that cannot be solved only by pedagogical means. The theory and practice of education are constantly faced with the problem of the relationship of reality with educational tasks, educational ideals, aspirations.

Key words: *educational work, teacher, school, children, collective, educational process.*